

N. Iorga

*** ADMINISTRAȚIA DE IERI
ȘI ADMINISTRAȚIA DE MÂNEConferință ținută la
5 Novembre 1928(din ciclul organizat de Școala
de Științe de Stat din București)

BUCUREȘTI

—
Editura Școalei Superioare de Științe de Stat
1929.

N. Iorga

◆◆◆ ADMINISTRAȚIA DE IERI ȘI ADMINISTRAȚIA DE MÂNE

Conferință ținută la
5 Novembre 1928

(din ciclul organizat de Școala
de Științe de Stat din București)

BUCUREȘTI

—
Editura Școlii Superioare de Științe de Stat
1929.

II 1049 L

BIBLIOTECA CĂMINULUI UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA
Cota
inventar 61050

Administrația de ieri și administrația de mâine

Conferință ținută de d. prof. N. IORGA, la 5 Decembre 1928, în
ciclul organizat de Școala de Științe de Stat din București.

(Aplause unanime prelungite în timp de cinci mi-
nute întâmpină pe autor).

Onorat auditoriu,

Cred că n'am vorbit niciodată în această măreață
sală și rare ori înaintea unui auditoriu așa de nu-
meros și așa de prietenesc. (Aplause repetate). Așa
încât conferința mea — căreia nu-i atribuii nicio im-
portanță — ar putea să fie mai slabă decât cum ar
fi fost dacă vorbiam în condițiuni mai modeste,
în fața unui auditoriu mai mic și într'o sală mai
puțin imponentă decât în acest magnific amfiteatru.

Onorat auditoriu,

Atunci când colegul meu — și pot să adaog: fostul
meu elev —, d. Andrei Rădulescu, care este represin-
tantul științei dreptului la Academia Română (a-
plause), mi-a propus să dau o conferință, aici, ne-am
gândit amândoi: care ar putea să fie subiectul, pe
care și d-v., să-l primiți cu interes și care să se lege
și cu studiile d-v.

Atunci amândoi am primit o temă, care este foarte grea și de care nu laș fi îndrăznit să mă apropiu dacă nu aș avea o experiență lungă de istoric și o experiență aproape tot așa de îndelungată de fabricant de legi sau de asistent la fabricarea legilor. Și atunci am ales un subiect în legătură cu studiile d-v.: „administrația de ieri și administrația de mâne”.

Să ne înțelegem însă asupra termenilor. „Ieri” nu însemnează propriu-zis ieri, ci însemnează un „ieri” foarte vechiu, un „ieri” care datează, să spunem, d'inaintea Regulamentului Organic.

Regulamentul Organic este cea d'intăiu cămașă de forță în care a fost pus sufletul românesc. Până la Regulamentul Organic am trăit noi, de la Regulamentul Organic am trăit atât cât au putut supraviețui vechile noastre instituții, de o lungă și, după mine, fericită tradiție.

Iar acest „mâne” să dea Dumnezeu să fie cât mai apropiat, dar acest „mâne” poate să zăbovească până în momentul când se va înțelege că o societate vie nu mai poate să trăiască în forme moarte, care au fost aduse de aiurea.

Orânduirea noastră administrativă este alcătuită dintr'o serie de forme împrumutate. Aceste forme le-am acceptat în credința că prin ele ni sporim viața noastră tradițională. N'am putut crea cu ele o realitate, așa că ne găsim încă în fața unei mari enigme. Cred că partea a doua a acestei conferințe va fi acceptată cu mai puțină convingere, după ce istoricul, care am izbutit să fiu, vă va înfățișa partea cea veche. Partea aceasta este un domeniu în care se poate să am mai puțini sorți de acceptare din partea opiniei publice. Dar știu ceva în ceia ce privește trecutul poporului românesc. Și, știind ceva,

să-mi dați voie să vă înfățișez ce a fost administrația noastră de odinioară.

Întăiu, „administrație” este un cuvânt foarte nou, Administrație, administrator aparțin secolului al XIX-lea, și, dacă s’ar întreba cineva de unde am împrumutat noi vocabularul, orice cercetător al adevăratelor instituții franceze va răspunde că el aparține spiritului filosofic din Franța în secolul al XVIII-lea. Spiritul acesta filosofic credea că societatea este o mașină, un ceasornic, care se poate întoarce, după reguli precise chiar și de către acela care este străin de alcătuirea lui. Un grup de oameni n’ar reprezenta decât un grup de ființi omenești, legate material printr’o constituție unde sunt anumite minutare pe care poți să le dai într’o parte sau în alta, fără ca mașina să se strice. Dar societatea omenească este un ceasornic care nu-ți dă voie să umbli la minutare; nu se poate juca cineva cu anumite piese în acest domeniu, foarte delicat. Niciun meșter nu se poate apropia fără o deosebită intuiție de dânsa. Ca să lucrezi cu ea temeinic, trebuie s’o cunoști adânc și, după aceea, nu societatea trebuie adaptată teoriei, ci teoria trebuie adoptată societății.

Este un lucru de care filosofii din secolul al XVIII-lea nu și-au dat sama, și din nefericire întâmplarea a făcut ca această filosofie să conducă Franța la 1789. Marea Revoluție este formată din o serie întreagă de experiențe, care erau perfecte din punctul de vedere al combinațiilor matematice, dar care au singurul defect că nu puteau asigura societății omenești de atunci nicio fericire, niciun bine și care înlăturau elemente prețioase pentru a substitui forme de acestea împrumutate, care se transmit prin hârtii, stăpânesc prin hârtii și isprăvesc în hârtia mu-

cedă a arhivelor. O veche arhivă țerănească este totdeauna un colț de instituție populară care se vede acolo, și este o formă fericită în ceia ce privește stilul, pe când tot ceia ce am lăsat și lăsam noi în arhivele noastre nu are aproape nicio valoare. Dacă voim să colecționăm, să colecționăm mai bine hârtie albă, fiindcă tot restul nu are niciun preț, nefiind decât element mort în legătură cu o formă moartă.

În trecutul care nu era inspirat la noi de revoluția franceză, și înainte de filosofii secolului al XVIII-lea, ce forme administrative trăiau la noi?

De sigur că am avut o administrație. Cuvântul lipsia în vremea aceea, însă esențialul era să existe lucrul, pe când la noi esențialul este să existe cuvântul.

Poate câțiva auditori își aduc aminte de un moment din viața lui Balzac. Balzac, înainte de a fi foarte bogat în datorii, având totuși bani suficienți ca să-și întrețină o mare gospodărie, când nu era încă însurat cu doamna aceea din Polonia care era deprinsă să trăiască altfel de cum trăia el, se gândia să-și mobilizeze casa. Și, fiindcă nu avea cu ce, s'a apucat să scrie pe păreți, descriind în toate amănuntele mobilele pe care ar fi vrut să le aibă, și, cum avea multă imaginație și gust, și-a „mobilat” astfel casa fără nicio cheltuială.

Dar o societate omenească nu trăiește cu imaginația din care trăiește un romancier. Vine un moment când ea se convinge că lucrurile acestea sunt scrise foarte bine, caligrafic, dar că ele nu există în realitate.

Prin urmare noi n'am avut în vocabularul nostru cuvintele: „administrație” și „administrator”, dar administrația nu vine printr'o lege, printr'un regula-

ment ca să ajungă la capăt mai nimic, ci ea începe de jos, din viața organică, cu caracter istoric, de la stratul fundamental al poporului, și după aceea, pe anumite trepte de logică istorică, se ridică până sus.

Caracterul fundamental al vieții noastre celei vechi și care constituie titlul nostru de originalitate, deci de mândrie în cursul evului mediu, a ieșit la iveală numai în timpul din urmă. Incet, încet a răsarit o teorie care se poate apăra fiindcă se sprijine pe lucruri controlabile. Țara noastră, când s'a întemeiat în cea d'întăiu formă a ei, din munți până la Dunăre, s'a chemat „Domnie a toată Țara-Românească”. Domnia aceasta „a toată Țara-Românească” corespunde cu o alcătuire locală și națională, mărgenită la un teritoriu geografic și cuprinzând o rasă. Această constituie un lucru foarte important, o superioritate față de vecinii noștri, fiindcă aceștia nu aveau un teritoriu. O țară care să se poată întinde pe orice loc și cu orice rasă se poate distruge foarte ușor. Astfel, în Peninsula Balcanică erau Sârbii și Bulgarii, amatori de împărății, deci țeri cu orice rasă și pe orice teritoriu. Noi însă, am întemeiat Statul nostru în condițiile cele mai reale, cele mai modeste și cele mai sigure: numai cât este țară românească și numai cât este sălașul poporului românesc. Un fenomen foarte modern, căci numai istoria modernă se sprijină pe teritorii mărgenite și pe rasele care au avut o viață istorică pe aceste teritorii. Numai în epoca modernă există această determinare.

Țara noastră nu este izolată, nici unică; numai cât noi reprezentăm forma cea mai perfectă a acestui fel de organizare. În Europa evului mediu au existat așa-numitele „Romani”. Cuvântul a început

să circule și se întrebuintează, cum se întâmplă dese ori, cu totul alandala. Eu înțeleg prin „Romanii” următorul lucru. În evul mediu, când s'a retras Impăratul roman, în teritoriul părăsit n'a rămas niciun șef tradițional, ci Impăratul s'a retras și regele barbar n'a venit încă. Oamenii au trebuit să caute o organizare nouă pentru ei. Noi acum ocupăm orice fel de teritoriu, dar, pe vremea aceea, nu ocupai un ținut decât atunci când erai sigur că poți să-l păstrezi și că-ți produce ceva.

Atunci oamenii s'au alcătuit de la sine, spontan. Aceste alcătuiți spontane întemeiau grupe de sate în văi sau cetăți. Cea d'întăiu formă istorică care s'a alcătuit încet, încet și care are caractere organice este satul stăpânit de „oamenii buni și bătrâni”. La noi „oamenii buni și bătrâni” au existat până la Fanarioții cari au introdus la noi forme filosofice. Fanarioții aceștia au introdus la noi formele filosofiei, apoi ale revoluției franceze. Această instituție a „oamenilor buni și bătrâni” am urmărit-o pretutindeni și am regăsit-o pretutindeni în organizațiile acelea care se numesc „Romanii”. Și la Greci există așa-numitele „gerusii”, și Senatul venețian a pornit tot de la Sfatul „oamenilor buni și bătrâni”. Ei judecă pricinile și ieau toate măsurile în ceia ce privește satul; nu erau aleși în friguri electorale și nici în momente trecătoare de indignare, ci se impuneau prin vrâsta și prin înțelepciunea lor. Calitățile unui candidat le poate discuta cineva: unii și le pot atribui, alții le pot contesta, dar un om tânăr nu se poate face bătrân, iar, când un om bătrân caută să se **facă tânăr, se cunoaște** (ilaritate). Prin urmare calitățile de „om bătrân” și de „om bun” sânt de acelea care vin de la sine; nu trebuie să se facă alegeri. Și se adună moșnegii și stau la sfat. Este o

plăcere să-i vadă cineva și astăzi în sat, cum se așează la un loc, alături de horă, și se uită la tineret. Ajunge o vorbă de la moșnegii aceștia când tineretul zburdă prea tare, pentru ca tineretul să se cumițească; nu strică niciodată să ascuți puțin și pe câte un moșneag, mai ales când îți vine să iei câmpii.

Dacă funcțiunea aceasta era rolul obișnuit al „oamenilor buni și bătrâni”, pentru hotărârile cele mari trebuia chemată adunarea satului întreg. Ce formă care satisfăcea toate cerințele unei societăți! Chemai adunarea și atunci se strângea satul întreg. Rostul este în toată Peninsula Balcanică așa cum apare în lucrarea mea recentă, care cuprinde niște conferințe, zăbovite de acum doi, trei ani, ținute la Paris, despre instituțiile din Sud-Estul Europei¹. În aceste conferințe se poate găsi toată documentarea lucrurilor pe care aici nu le pot atinge decât în treacăt.

Așezămintele acestea se află la Sârbi, la Bulgari mai puțin, pe când la Greci, la Albanesi și la noi asemenea formațiuni sânt întemeiate pe baze patriarhale. Albanesii, când este să se ia o hotărâre se adună în „*koveni*”, care nu este altceva decât vechiul *conventus*, adunare. Dar la noi toată lumea știe că în Muntenia bâlciul se mai numește și „nedeie”: nedeia este Duminecă, adunarea aceasta făcându-se Dumineca. Se mai zice în Muntenia „sbor”, care corespunde cu soborul bisericesc. Tot cu această instituție fundamentală a „sborului” au lucrat toți regi sârbi.

Deci noi ne administrăm, ca în toate celelalte „Romanii”, pe baza acestei adunări cu caracter popular,

¹ *Les institutions communes du Sud-Est de l'Europe*, Paris, Gamber, 1928.

în sate. Satul era la basă, satul lăsat de Dumnezeu, satul format de la sine. Comuna? Ce înseamnă comun? Un număr de case, mai apropiate sau mai depărtate, considerate de la Regulamentul Organic încoace ca o unitate administrativă. În Franța chiar ce este comuna? Este o fabricație a Revoluției franceze, și nici până acum ea nu funcționează în adevăratul înțeles al cuvântului. Cu atât mai puțin comuna are o realitate; ea servește la consumare de hârtie și la îndeplinirea anumitor cerințe de partid: făgăduiești la zece oameni o primărie, și o dai la cine poți; aceasta este comuna. Dar satul de odinioară era altceva; satul de odinioară însemna o familie. Vine și se așează un moș, într'un loc necăutat încă din punct de vedere agricol. Moșul așezat acolo întemeiază o moșie. Toți cei cari se coboară din el sunt moșneni. Când vezi un sat Petrești, înseamnă că a fost un moș Petre care s'a așezat întâiu pe acel loc și ai căror urmași se numesc de aceia Petrești. Vă puteți închipui: când știau urmașii că a fost la început un moș al lor și că de la el purced toți cei cari stăpânesc moșia, ce puternică legătură de solidaritate se păstra între ei de atâtea secole. Vă puteți închipui ce valoare extraordinară putea să o aibă satul acesta organic ai cărui membri știau că aparțin aceleiași familii.

Dar satul nu poate trăi de sine; intervine așezarea geografică. Așezarea aceasta a creat văile. Țara noastră este o țară de văi. Districtele noastre din Muntenia sânt create de necesități geografice. Satele au format deci județe, în fruntea cărora stă judele, marele judecător, care era mai presus de „oamenii buni și bătrâni” din fiecare sat.

Noi în timpurile din urmă am început să ne jucăm cu județele; cu cele din Moldova putem să ne jucăm,

fiindcă nu sunt județe propriu-zise, ci ținuturi (*tenutum*). Moldova este o țară creată, Muntenia este o țară dezvoltată. Cea mai organică țară este fără îndoială Țara-Românească de odinioară, este Muntenia. Aici sunt județe formate pe văi; în Moldova au venit Maramurășeni și au întemeiat cetăți; de aceia județele din Muntenia sunt lunguiețe, rotunde, au forma naturală a văilor, pe când în Moldova sunt pătrate. Județul Roman un pătrat, județul Iași alt pătrat; pătrat peste pătrat, aceasta e Moldova. Muntenia a avut însă acea dezvoltare organică; de la sat a ajuns la județ, de la județ a ajuns la termenul acesta însuși de țară, care pentru Muntenia este una singură; țara de la Argeș, care s'a întins în Răsărit și Apus.

În Ardeal se păstrează până acum, în graiul poporului, hotarele țerii de odinioară. „Ardeal” este pădurea regiilor, partea smulsă din Țara-Românească; el se întinde de la Murăș în sus, nu atinge Țara Bârsei, care era încă a Românilor. La Făgăraș nu era Ardealul; Făgărașul era Țara Oltului. La Moți nu era Ardealul, ci alt colț, foarte vechiu de Țară-Românească, un refugiu românesc asediat din toate părțile. Dincolo de Ardeal este Țara Oașului, care nu înseamnă decât altă „Muntenie”: *havas* este munte. Maramurășul, Crișana sunt țeri deosebite de Ardeal.

Prin urmare în chip organic județul cuprinde sate, țara cuprinde județe: de-asupra tuturor se ridică *Domnia*. *Domnia* nu este impusă ca în Moldova, ci este dezvoltată și ea organic, este ultimul termen al unei încete evoluții istorice. E interesant să știm ce raporturi au existat între vechile forme patriarcale și între *Domnie*, forme pe care *Domnia* niciodată nu le-a atins. Fiindcă viața unei țeri nu se poate sprijini pe o formă constituțională, ea trebuie să fie viață din viață. Și, de câte ori ai viață răsărind în cuprin-

sul țerii, în orice domeniu, Statul trebuie să se închine înaintea acestei vieți și să lege viața aceasta în chip organic de viața sa proprie. Statul să fie suprema formă a unei vieți organice gradate după necesitățile naționale. Oricând viața aceasta este, ea poate și trebuie să fie întrebuițată cu cumițenie, și nu distrusă, fiindcă aceasta ar însemna o păgubire a avutului național însuși, ar însemna aruncarea demetică a unei părți din comoara grămădită de-a lungul veacurilor. Nu câțiva tineri, ca în revoluția de la 48, nu unii ca aceștia pot să înlocuiască ceea ce secolele au dat, grămădindu-se unul peste altul, în viața unui neam.

Domnul cel nou, suprem, se înfățișa atunci foarte impunător; și este totdeauna bine să fie cât se poate de impunător Domnul: noi trebuie să căutăm a-l face astfel, chiar când nu este decât un copil mic și drăgălaș. Anecdote de astea care umblă azi prin gazete bine intenționate, de altfel, nu sânt bune; vrea cineva să se joace cu copiii, să se joace cu copiii lui. Dar a o face cu copilul acela care, înainte de a fi un copil, este deținătorul dreptului dinastic și asupra căruia plutește coroana țerii, stropită cu atâta sânge și aburită de atâtea lacrimi, este o scădere a demnității regale, pe care nu trebuie s'o amestece nimeni în viața noastră de fiecare moment. Regele să se știe cât mai mult și să se vadă cât mai puțin, aceasta o cere adevărata înțelepciune de Stat.

Domnul cel vechiu era încunjurat de o mare maiestate, și în datina poporului românesc s'a păstrat cu cea mai mare grijă această maiestate. Era un împărat bizantin Domnul nostru: ieșirea lui din palat, trecerea lui pe străzi erau adevărate evenimente. În vremea noastră de automobile, din nenorocire, nu mai este așa, dar trebuie să găsim felul în care se poate

păstra această maiestate a coroanei. Domnul era luat, ce-i drept, dintre boieri, dar din ziua în care era uns, el nu mai părea un om ca și ceilalți.

Imi aduc aminte de foarte frumoasele vorbe pe care mi le-a spus cândva aceia care a fost văduva primului Domn al României unite. În momentul când s'au împlinit cinzeci de ani de la Unirea Principatelor, cei cari atunci erau în fruntea țerii credeau că nu trebuie să se dea o prea multă strălucire amintirii acestui moment. Nu s'a crezut nici aceia că trebuie să-și aducă aminte cineva că soția fostului nostru Domnitor este undeva supt acoperiș străin. Atunci am luat eu două studente și am găsit că era nemerit să ni amintim împreună despre viața soțului ei dispărut. Răspunzându-mi micuța bătrână care fusese Doamna Elena, mi-a spus aceste cuvinte foarte frumoase: „A! Mă plec și eu înaintea dinastiei care stăpânește azi, n'am nimic de plâns, dar este ușor pentru cineva să stăpânească o țară, când vine din străinătate cu situația de principe. Greu a fost cu „Vodă”— ea totdeauna zicea Vodă fostului ei bărbat — „greu a fost cu el, când toată lumea-l cunoștea de o viață întreagă, ca, din clipa când a ajuns pe tronul țerii, să se ridice de-asupra celorlalți, foști cunoșcuți și prieteni.” Acesta este marele merit al acestei țeri, respectul trecutului. Un întreg trecut se păstra în inima țerii. Și Domnul, cu tot topuzul lui, se amesteca foarte rar în conducerea efectivă a țerii. Era un războiu, conducea pe ostași; era o judecată, el dădea dreptate; dar să se amestece în treburile țerii, în tot felul de rosturi ale satelor ori județelor, ținuturilor, nu: toată administrația aceasta nu intra în atribuțiunile lui.

În ceia ce privește pe dregătorii cari-l încunjurau, aceștia aveau diferite rosturi ca ale miniștrilor din

zilele noastre. Dar existența zilnică a unui ministru de astăzi este o întreagă tragicomedie. Un ministru de Instrucție Publică trebuie să se ocupe de lemnele de la cutare școală; trebuie să treacă pe la el gearmurile care s'au spart la cealaltă; fiecare om cu o mică neînțelegere trebuie să aștepte zile întregi până ajunge la el, la ministru. Ministrul se cufundă în toate nimicurile vieții noastre, nimicuri care s'ar putea foarte ușor hotărâ la fața locului.

Dar atunci cum se administra țara dacă Domnul nu mergea decât la războiu și la Divan, ori ținea legătura cu străinii, iar Vornicul, Logofătul nu aveau decât funcțiuni de Curte? Țara se administra prin reprezentanții localnici. Satul se cârmuia cu „oameni buni și bătrâni” și cu *vătămăni* (vătămă este o derivare din *Hauptmann*, căpitan). Satul avea toate atribuțiile administrative. Adunarea impositului se făcea de către sat. La noi adunarea impositului este o afacere întreagă. Se întrebuintează atâtea forme până să ajungi la dreptate, împotriva unui imposit prea mare, încât, îndată ce primești acea amabilă hârtie galbenă, iei și plătești, și astfel ajunge cineva, să zicem un biet profesor de Universitate, plătit cum este, a restitui Statului mii de lei pe an ca imposit.

Potrivit cu câștigul fiecăruia în sat se hotărâ *cisla*. Trebuiau să plătească *lude*, adică unități fiscale; satul putea să fie mai mare sau mai mic și putea să aibă săraci sau bogați. Dar să zicem că de o parte era o văduvă care crește zece copii, de alta un bărbat tânăr necăsătorit. Ei bine, după sistemul de astăzi toate acestea nu-l privesc pe Stat, fără a se gândi că acești copii sânt ai dumitale, fiindcă-ți sunt dragi, dar vor trăi mai mult decât dumneata și vor aduce foloase țării în care trăiește. Sânt apoi oameni asupra cărora cade o nenorocire. Ce știe Statul fiscal,

care lucrează cu unități anonime? Se poate întâmpla ca o întreprindere să se găsească într'un moment delicat și această întreprindere trebuie cruțată ca să poată dăinui. Statul însă nu știe decât ceia ce stă scris în condicile sale. Pe când atunci totul se făcea potrivit cu situația omului.

Vă dau un exemplu care-mi e duios, ca să vedeți cum se păstrau la noi, prin obicei, acele instituții vechi. Tatăl meu, avocat, murise când eram de șase ani și rămăsese mama fără niciun fel de avere. Atunci toți boierii din împrejurimi, toată mahalaua noastră boierească a Sf. Paraschiva din Botoșani, ne-a ținut pe noi, pe mine și pe fratele meu, căci vă puteți închipui că o femeie și doi copii nu puteau să trăiască din patruzeci de lei pe lună, pensia mamei mele. Și noi am trăit deci, și am putut studia, fiindcă exista acest admirabil simț de solidaritate. Ceia ce înțelegea satul și târgul și ceia ce nu înțelege Statul, este acest lucru: marele simț al solidarității omenesti.

Dar veți zice că erau și lucrări de utilitate publică și era nevoie de organe centrale pentru îndeplinirea lor.

A, atunci interveniau alte elemente. Elementele acestea erau alți dregători domnești, ispravnicii. Dar nu cei cunoscuți, de influență austriacă sau după imitația organizației filosofice franceze. Ispravnicul vechiu nu era un administrator permanent; el fusese ales pentru o „ispravă” anume. Vedea boierul cutare, într'o bună zi, că se oprește călărețul domnesc la poarta casei și bate în mijlocul nopții sau târziu către seară, apoi coboară călărețul și-i dă boierului un plic cu pecetia lui Vodă. Deschide și cetește; i se spune că Domnia vrea să facă o mănăstire, sau un pod, sau vrea să strângă provisii pentru Turci,

și boierul, „credinciosul Domniei Sale”, trebuie să facă acest lucru. Pentru o faptă bună ori utilă toată țara era la dispoziția Domnului, pe când în sistemul acesta parlamentar adus din Anglia este totdeauna o parte din țară care nu lucrează. Suveranul nu se poate adresa la o mare parte din societate, de ce? Fiindcă această parte din societate nu a reușit la alegeri. Stau de o parte atâția oameni destoinici, ca morți și li e cu neputință să intervie în afacerile Statului, iar, când se întâmplă, casul meu, de nu scoți niciodată un mare număr de aderenți în alegeri, rămâi mort pentru țară o viață întreagă. Rămâi la catedra, la rostul d-tale, stai și îmbătrânești — și te îngropi cu ceia ce ai fi putut să dai țerii.

Un Brâncoveanu, un Ștefan-cel-Mare aveau toată țara la îndemână; oameni de orice fel puteau fi întrebuințați, la nevoie, la săvârșirea oricărei opere de utilitate publică. Domnul alegea ispravnicul care să supravegheze executarea. Iată, mănăstirea Hurezii a fost făcută, cu delegație de la Brâncoveanu, de doi boieri, cari s'au succedat unul după altul. Și vă puteți închipui că altceva înseamnă o construcție făcută cu obrazul unui boier și altceva o construcție făcută la licitație.

Meritul cel mare al vechii administrații stă în aceasta: că toate formele vii au fost păstrate și că Domnul a avut la dispoziție, pentru orice, țara întreagă.

Vă mai dau un exemplu ca să putem trece la ceia ce s'ar putea face în viitor. Iată, am avut un an rău acum, un an rău de pe urma căruia suferim și o să mai suferim încă. Nu este ca un războiu care să lase, ici și colo, goluri ce se pot repara în economia unei țeri, ci este o lipsă generală care se repară foarte greu. Ce am făcut noi în aceste împrejurări? Am

mers acum în urmă în județul Dâmbovița; nu s'a lucrat pământul; te uiți în toate părțile: pârlomagă. În județul Prahova, unde nu pot să mă iau după statistici, cum să spun că sămănăturile sunt bune, când văd pământul gol? Știu eu cum se fac aceste statistice, chiar când cei cari le întreprind sânt oameni cum se cade. Odată călătoriam cu un prieten pe Bistrița, un prieten care era administrator de plasă. De-odată a venit un ordin să dea în două zile socoteală de lucrările ce se fac pe acolo. S'a uitat la mine omul, a dat din umeri și atunci a întrebat și el pe plutași: Oare acolo așa să fie? Parcă o fi așa; dar dincolo?... și așa până la sfârșit (ilaritate). Da, am văzut eu; un om foarte onest și a făcut așa. A pus hârtia în plic, a trimis-o la București și aceasta a intrat în vre-o statistică impunătoare (ilaritate).

Să ne întoarcem însă la lumea de atunci, când obiceiurile cele vechi se păstrau încă. A venit 1821, a venit revoluția grecească. Moldova era în împrejurări foarte grele: trebuia să se hrănească pe dânsa și trebuia să hrănească și armata turcească. Eu am tipărit ordine de-ale lui Ion Sandu Sturza-Vodă, boier de țară, cepeleag, condus mai mult de Iordachi Drăghici, un străbun al meu. Vodă a dat ordine ispravnicilor de felul cum trebuie să iasă toată lumea la câmp, ca să se hrănească țara. Și a mers toată lumea la câmp, fiindcă țara era deprinsă să asculte; nu era propagandă de aceia de azi, care spune că Statul nu este nimic și omul cel mic este totul. Omul cel mic este mare la locul lui, dincolo de locul lui nu este mai nimic.

Au ieșit ispravnicii, au impus să se lucreze, și toată lumea a lucrat; și așa s'a ținut armata turcească și Moldova, care a trecut prin anul acela teribil. Cum, de altfel, s'a întâmplat și acum în urmă, când

ne-au strâns nevoile și când biata Moldovă avea de hrănit și poporul de acolo și pribegii din restul țerii și armata românească și armata rusească.

Atunci am ieșit din frumoasele forme franceze ale legislației moderne. Și credeți d-voastră că sânt așa de bucuroși Francesii că au această lungă tradiție pe umerii lor? Zău nu. Ei râvnesc la spontaneitatea noastră. Vorbiam cu fostul rector al Academiei din Paris, d. Appel, de anumite încercări pedagogice care se făceau la noi. M'a ascultat și a zis: „ferice de d-voastră că puteți să le încercați; noi avem o tradiție așa de grea că ni sânt mâinile legate și nu putem face adesea nimic nou”. Dar altceva este un popor pe care l-a făcut un rege, și Franța a fost făcută de regele Franciei și este deprinsă să trăiască în această disciplină de sus. Noi nu sântem făcuți de Domnul nostru; Domnii sânt făcuți de țara noastră. Noi n'am ieșit din nicio poruncă, ci din lunga noastră dezvoltare istorică. Atunci de ce n'am întrebuinta în momentul de astăzi formele acestei lungi dezvoltări?

Trebuie însă să înțelegem că țara de astăzi nu este țara cea veche, și totuși mulți n'au înțeles acest lucru: cei din Regat cred că este Regatul cel vechiu, cei din Ardeal cred că este Ardealul de supt Unguri, etc.

De fapt țara aceasta este astăzi o țară cu desăvârșire nouă, și niciuna din formele constituționale de ieri nu mai pot fi păstrate. Nu se poate conduce o societate care se modifică după o Constituție fixă; dar această Constituție poate fi întrecută prin interpretare. Există credința că noi putem trece greutatea prin măsuri provisorii. Prin aceste măsuri se face ceea ce s'a făcut la Academia Română, o casă legată de alta, din care nu mai poate ieși nimic bun prin

adause. Ca să iasă ceva bun, ar trebui să se facă o casă nouă cu caracter unitar. Așa este România, o casă făcută după planuri deosebite. Ea trebuie refăcută după un singur plan.

Dar după care plan anume? Ardelenii pretind după cel ardelean; li s'a spus că : după câte jertfe am adus noi, nu putem să nu ne transformăm bucuroși, potrivit cu nu știu ce fel de legalitate din Austria. Când este să primească așezămintele noastre de aici, ei răspund: aceste așezăminte le faceți d-voastră în câteva seri. Tot așa spun și Bucovinenii: Noi sântem ținara celui mai perfect drept administrativ. Până și Basarabeni sânt bucuroși de unele instituții proprii, pe care nu înțeleg a le sacrifica.

Ce rezultă din toate acestea? Resultă că trebuie să le sacrificăm toți pe toate ale noastre. Și Ardelenii pe cele ungurești, și Bucovinenii pe cele austriace, și Basarabeni pe cele rusești, și noi pe cele luate după moda Revoluției franceze.

Atunci de unde să ne inspirăm?

Din trecutul nostru. Acolo trăiesc adevăratele forme de viață românească, căci lucrul bun nu moare niciodată, după cum lucrul rău nu trăiește cu adevărat niciodată; lucrul bun, chiar când l-ai îngropat, stă acolo în pământ și se ridică oricând îl chemi.

Și, în al doilea rând, să ne gândim la acele forme organice de astăzi care pot să reziste încă la acțiunea de paralizare a Statului. Dacă găsim undeva o viață provincială, ar trebui s'o păstrăm. Dacă găsim în viața muncitorească anumite forme originale, formele acestea, dacă sânt, trebuiesc păstrate. Căci toate acestea despovărează Statul.

Statul nu va fi niciodată o adevărată putere activă decât atunci când va fi despovărat de toate inutilitățile care apasă asupra lui.

El samănă cu un soldat încărcat cu munițiuni, ținute în spinare, cu o mulțime de arme prinse în brâu, pe care îl trimiți la atac; sau samănă cu acei muzicanți italieni cari cântă în același timp din cinci instrumente, din cot, din genunchiu și mai dau și din cap ca să iasă o cacofonie de să fugi cât te țin picioarele.

Statul trebuie să aibă rol mare, dar unul bine definit. Intru îndeplinirea acestui rol toate puterile vii trebuie câștigate și asociate. Pentru aceasta însă trebuie să recunoaștem aceste puteri vii și să li dăm o viață nouă. Generația trecută le-a căutat în cărți străine și nu le-a găsit. Din lumea cărților care nu sânt pentru noi să ne coborâm la lumea reală de ieri și de azi.

Am văzut că este o nepotrivire între carte și realitate? Să închidem cartea; și să deschidem realitatea. (Aplause prelungite și îndelung repetate.)

❖
Tipografia
„Datina Românească“
Vălenii-de-Munte
❖

Prețul: lei.